

УДК 37.013.73

ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

Бержанір Анатолій, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0002-3224-5008

E-mail: bal8@ukr.net

У статті показано актуальність формування філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії в умовах кардинальних змін вітчизняної системи вищої освіти. Здійснено філософську інтерпретацію сутності методологічної культури. Обґрунтовано основні елементи, які складають структуру філософсько-методологічної культури. Досліджено роль творчості та інновацій у процесі становлення особистості педагога. Охарактеризовано систему педагогічних компетенцій як результат сформованості методологічної культури. Визначено критерії сформованості філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії.

Ключові слова: філософсько-методологічна культура, майбутні доктори філософії, особистість педагога, наукові дослідження, методологічна культура, інноваційна науково-педагогічна діяльність, методологія наукового пізнання, критерії філософсько-методологічної культури.

DEVELOPMENT OF PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL CULTURE OF FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY

Berzhanir Anatolii, Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Legal Disciplines, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0002-3224-5008

E-mail: bal8@ukr.net

The article shows the relevance of the development of the philosophical and methodological culture of future doctors of philosophy in the context of cardinal changes in the domestic system of higher education. It is indicated that the actualization of the acquisition of knowledge, skills and abilities of the philosophical foundations of understanding methodological approaches in scientific research provides an increase in the level of scientific and pedagogical activity of teachers. A philosophical interpretation of the essence of methodological culture has been carried out. It has been determined that the fundamental basis for the development of a philosophical and methodological culture is the applicants' understanding of the essence of science as a social phenomenon and a specific form of social activity. The formation of the methodological culture among future doctors of philosophy presupposes their possession of the system of pedagogical scientific competencies. The main elements that make up the structure of the philosophical and methodological culture, which include professional, axiological, cognitive, communicative activities, have been substantiated. The role of the philosophical and methodological component is established, which affects the formation of the dialectical style of thinking and provides for a comprehensive analysis of the philosophical essence of the content of theoretical concepts. The role of creativity and innovation in the process of the formation of the teacher's personality has been investigated. The system of pedagogical competencies as a result of the formation of methodological culture is characterized. The criteria for

the formation of the philosophical and methodological culture of future doctors of philosophy have been determined.

Keywords: *philosophical and methodological culture, future doctors of philosophy, the personality of a teacher, scientific research, methodological culture, innovative scientific and pedagogical activity, methodology of scientific knowledge, criteria of philosophical and methodological culture.*

Постановка проблеми. Ефективна професійна діяльність науково-педагогічних працівників в умовах сучасного етапу трансформації вищої освіти передбачає єдність творчого підходу до педагогічної діяльності та активної науково-дослідницької роботи, спрямованої на науковий пошук у царині актуальних суспільних проблем. Розробка і впровадження нових теоретичних концепцій, осучаснення методів і форм викладання навчальних дисциплін є важливим завданням педагогічної освіти.

Сучасна соціокультурна ситуація, для якої характерні плинність, швидка зміна багатьох стереотипів, поява нових парадигм, вимагає від науково-педагогічних працівників адекватного реагування шляхом коригування наявних і розробки нових методичних підходів, педагогічних прийомів тощо.

Реалізація цих завдань підвищує значущість формування філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії. Вона є фундаментальною основою, універсальним атрибутом, який забезпечує їх професійне зростання і саморозвиток. Актуалізація набуття знань, умінь і навичок щодо філософських засад розуміння методологічних підходів у наукових дослідженнях забезпечуватиме підвищення рівня науково-педагогічної діяльності викладачів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Потреба формування філософсько-методологічної культури в освітній сфері визначається динамікою прогресивного розвитку країни та світу. Його основною характеристикою є інтенсивні суспільні зміни, які обумовлюють необхідність упровадження відповідних новітніх освітніх програм для підготовки фахівців.

Вітчизняні та зарубіжні науковці досліджують увесь спектр сутності і динаміки процесу формування майбутніх педагогів, їхні світоглядні, аксіологічні, професійні якості і характеристики. Так, у наукових працях В. Андрущенко, І. Беха, Г. Васяновича, С. Гончаренка, М. Згуровського, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Савченко досліджуються фундаментальні засади розвитку сучасної освіти і науки та їх вплив на становлення особисті.

Теоретичним та методичним аспектам формування методологічної культури педагогів присвячені наукові доробки О. Бережної, Є. Бондаревської, Г. Валеєва, В. Загвязінського, В. Краєвського, С. Кульневича, М. Нікандрова, А. Піскунова, В. Сластеніна, А. Фурмана, Д. Чернілевського, Р. Шевчука, Г. Щедровицького та інших.

У дослідженнях О. Дубасенюк, О. Климової, В. Кравцова, І. Олійник, І. Федорової розкриваються особливості формування філософської та методологічної культури молодих дослідників під час їх наукового становлення.

Разом із тим існує потреба у проведенні комплексного наукового аналізу сутності філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії та механізмів їх реалізації. Теоретичні напрацювання у цьому напрямку сприятимуть

подоланню педагогічних стереотипів і активізують творчий потенціал науково-педагогічних працівників.

Метою статті є обґрунтування значущості філософсько-методологічної культури майбутніх педагогів, визначення її змісту і складових, а також аналіз сутності механізму набуття знань, умінь і навичок, необхідних для її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги до професійної діяльності науково-педагогічних працівників окреслюють особливості організації освітнього процесу підготовки майбутніх докторів філософії. Найголовнішою метою тут є розв'язання двох взаємозалежних завдань: по-перше, забезпечувати цілісний, соціально значущий розвиток особистості педагога з кращими моральними і громадянськими якостями і, по-друге, сприяти формуванню його професійних характеристик.

Важливою складовою частиною професійного становлення науково-педагогічних працівників, зокрема їх здатностей здійснювати наукові дослідження, є методологічна культура.

Український учений С. Гончаренко зазначає [1, с. 500], що без методологічних знань не можна грамотно провести будь-яке педагогічне дослідження. Таку грамотність дає володіння методологічною культурою, до якої входять: методологічна рефлексія (уміння аналізувати власну наукову діяльність); здатність до наукового обґрунтування, критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, норм і методів пізнання, управління, конструювання. Це культура педагогічного мислення, яка ґрунтується на методологічних знаннях.

У науковій літературі обґрунтовано зміст поняття «методологічна культура». Так, І. Олійник під методологічною культурою розуміє цілісне багаторівневе й багатокомпонентне особистісне утворення, що включає в себе володіння методами наукового дослідження, навичками збору, обробки та інтерпретації інформації; методологічними характеристиками наукового дослідження як інструментами, що дозволяють визначати та утримувати поле науково-дослідної роботи; систематизованими знаннями щодо сучасних проблем науки та освіти [2, с. 184].

Професор О. Дубасенюк вказує: «Методологічна культура осучаснює науково-педагогічне мислення, яке має набути випереджувальної спрямованості, що дозволяє спрогнозувати наукову діяльність молодого дослідника. У центрі уваги виникає проблема співвідношення емпатійних, рефлексивних і прогностичних компонентів педагогічного мислення науковців, можливості їх керованого розвитку» [3].

У науковій літературі визначено, що сформованість методологічної культури у майбутніх докторів філософії передбачає наявність таких компетенцій:

- розуміння сутності філософських, загальнонаукових, педагогічних та методологічних категорій і понять;
- здатність до змістовної інтерпретації рівнів методології наукового дослідження, розуміння сутності дескриптивного (достовірного) та прескриптивного (обов'язкового) методологічного знання;

- дотримання методологічних норм (здійснення методологічно коректного проектування методологічного апарату дослідження);
- здатність до встановлення кореляції між компонентами методологічного апарату дослідження;
- володіння діагностичним інструментарієм та технологією педагогічного експерименту;
- здібність до методологічної рефлексії процесу та результатів дослідження з дотриманням методологічних норм [2, с. 184–185].

Демократичність суспільного устрою, забезпечення прав і свобод громадян спрямовують освітній процес на розкриття інтелектуального і духовного потенціалу особистості, реалізацію її здатності до самостійного осмислення навколишньої дійсності. Усе це може здійснюватися на основі усвідомленими людиною світоглядних та методологічних принципів – процесу формування філософсько-методологічної культури.

Як вказує І. Федорова [4], філософсько-культурологічна складова є стрижнем національних академічних традицій університетської освіти, оскільки інтегрує систему знань про досвід і багатовимірність існування людини у суспільстві. Гуманітарна складова гармонізує процес навчання, поєднуючи його з вихованням особистості, формуванням її тезаурусу, спонукаючи її до самореалізації. Вона забезпечує не вибірковість знань, а повноцінність освіти як системи пізнання, знання і виховання, культивує гармонію раціонального і чуттєвого, специфічно-фізичного й множинно-духовного.

Виникнення й існування філософії та науки як форм раціонально-теоретичної свідомості є неможливим без наявності «методологічної складової», методологічних уявлень і концепцій, оскільки вони забезпечують виокремлення, формулювання та нормування методів раціонального мислення у різних видах духовної діяльності [5, с. 34].

Необхідно наголосити на тому, що процес підготовки майбутніх докторів філософії обов'язково має передбачати формування у них здатностей наукового тлумачення процесу пізнання, оволодіння його методами, а також методологічними за змістом принципами і нормами.

Можна погодитися з думкою П. Кабанова [6, с. 23] про те, що методологічна культура без філософської культури стає технологією і може перетворити освіту із засобу розвитку культури у засіб соціального управління. Інтеграція філософсько-методологічного знання у сферу професійної діяльності педагога дозволить знизити рівень її технологічної детермінації, створить умови для творчого розв'язання проблем, що виникають.

Тому у змісті професійної освіти повинні відображатися питання формування філософсько-методологічної культури, до структури якої входять професійна, аксіологічна, пізнавальна, комунікативна діяльності. Обов'язковим структурним елементом освітньо-наукової програми є філософсько-методологічний компонент, що впливає на формування діалектичного стилю мислення і передбачає комплексний аналіз філософської сутності змісту різноманітних теоретичних тверджень.

Необхідність формування філософсько-методологічної культури у здобувачів обумовлена потребою розвитку у них системних підходів та цілісного наукового світогляду, визначення мети, характеру і результатів своєї професійної діяльності. Реалізація завдань інтенсифікації, удосконалення і раціоналізації наукової діяльності, здатність до об'єктивного аналізу властивостей і відносин об'єктів можливі лише за умови використання світоглядних та методологічних принципів, які розроблені філософією.

Є. Добринська визначає, що філософсько-методологічна культура є частиною загальної культури людини і суспільства, пов'язана з індивідуальним і суспільним філософсько-світоглядним знанням і представляє спосіб організації інтелектуально-пізнавальної діяльності в цій сфері [7, с. 45].

Філософсько-методологічну культуру педагога складають ті філософські та методологічні установки, які відповідають усвідомленню сенсу життя людини, розвитку людського в людині [6, с. 51]. Іншими словами, її сутність великою мірою залежить від аксіологічного чинника, тобто в оптимальному варіанті – філософсько-методологічна культура стає цінністю, частиною світогляду особистості.

Можна стверджувати, що філософсько-методологічна культура науковця – це найважливіша складова його професійної культури, необхідна характеристика професійної компетентності, головними компонентами якої є знання, уміння і здатності філософської інтерпретації та практичного застосування методів та принципів організації наукової і педагогічної діяльності. Основною її метою є формування дослідницьких умінь і навичок, спрямованих на поповнення інноваційного емпіричного досвіду.

Філософсько-методологічна культура дозволяє:

- бачити багатовимірність світу і різноманіття системних зв'язків, що обумовлюють цю багатомірність;
- використовувати систему категорій діалектики у розумінні закономірностей їх розвитку;
- відмовитися від догматичного використання якої-небудь однієї філософської системи (за філософський плюралізм) в інтерпретації загальноісторичного контексту реальних фактів життя;
- критично оцінювати емпіричні дані, передбачити не тільки найближчі, а й віддалені результати своїх рішень і дій;
- піддати рефлексії і перегляду не тільки спосіб своїх дій, але й принципи обґрунтування цього способу;
- бачити і правильно визначати міру свободи і відповідальності в діяльності кожної людини [6, с. 89].

Значущість філософсько-методологічної культури також полягає у тому, що вона стає найважливішим чинником наукової рефлексії в аспектах активізації свідомості і діяльності особистості, зокрема максимального використання її творчого потенціалу.

Розв'язання цих завдань здійснюється під час вивчення здобувачами навчальних дисциплін «Філософія науки та інновацій» та «Філософія педагогічної культури». До їх структури входять теми, у яких обґрунтовується філософська

інтерпретація структури наукового пізнання, методологічні основи процесу формування наукових знань, філософські виміри наукової діяльності в умовах інноваційних змін тощо.

Фундаментальною основою для формування філософсько-методологічної культури є розуміння здобувачами сутності науки як суспільного феномену та специфічної форми соціальної діяльності, результатом якої є теорії, закони, гіпотези, факти. Філософія стверджує, що наукове пізнання – це багатоступеневий, складний процес досягнення істини, який має чуттєвий і раціональний рівні. За допомогою чуттєвого пізнання відбувається безпосередній зв'язок людини з об'єктивною реальністю. Раціональне пізнання сприяє інтелектуальному усвідомленню сутності об'єктів дослідження, розкриває закони і закономірності їх розвитку, створюючи тим самим нове знання.

Вагома роль у розумінні здобувачами методологічних принципів наукового пізнання відводиться визначенню синтетичної сутності науки – наукові здобутки є синтезом результатів дослідницької діяльності окремих дослідників та складовою інтелектуальної традиції, апріорної для учених. Такий підхід формує у майбутніх докторів філософії потребу в осягненні надбань попередніх поколінь науковців і внесення своєї частки у розвиток наукових досліджень на основі принципу інтелектуальної наступності.

Належний рівень теоретичної підготовки докторів філософії можливий за умови їх розуміння значущості системного підходу до визначення інновацій як цілеспрямованих якісних та кількісних змін у функціонуванні різних елементів об'єкта дослідження. Підкреслимо комплексний характер інноваційної діяльності, адже – це діяльність, яка може здійснюватися не тільки у технологічній, фінансово-економічній, організаційно-управлінській сферах, але й у галузі освіти.

Специфіка педагогічної новації та технологія її застосування в освітньому процесі характеризується разом з використанням нового знання новітніх методів і прийомів педагогічної діяльності, конструювання моделей творчого змісту. Філософсько-методологічна рефлексія слугує тут засобом формування новаторських підходів.

Погодимось з думкою Д. Доброродного [8, с. 122] про те, що одним із пріоритетних напрямків філософсько-методологічних досліджень стає аналіз і розробка «методологічних інновацій», здатних стимулювати і підтримувати розвиток наукового пізнання, сприяти розв'язанню актуальних проблем, що стоять перед наукою і суспільством. Актуальність методологічних інновацій у галузі соціально-гуманітарного пізнання є значною, оскільки предмет соціально-гуманітарних досліджень сам собою є досить динамічним і мінливим, він актуалізує принцип історизму в пізнанні. Соціальна реальність і людське існування піддаються об'єктивуванню вербально, у формі ідеальних конструктів. Вони спочатку включають у себе пізнання суб'єкта, що призводить до релятивізації пізнання і підвищення значення конвенційних і аксіологічних положень.

Філософсько-методологічна культура передбачає наявність творчості у формі створення нового педагогічного досвіду, здійснення педагогічної і наукової діяльності без стереотипів і шаблонів. Філософія стверджує, що творчість – це

спроможність особистості за допомогою конструювання нового удосконалювати свої здатності відображення.

Академік Н. Ничкало [9] *звертає увагу на те, що складна система наукового світогляду, формування методологічної зрілості педагога-науковця є не просто ієрархічною. Рівні її ієрархії відображають різні рівні абстракції, які органічно взаємозв'язані, але володіють при цьому певною автономністю. Так, у процесі розвитку системи методологічного дозрівання науковця об'єкти, які спочатку вважаються складними (різні комбінації практичної взаємодії із об'єктами зовнішнього середовища), починають розглядатися як елементи нижчих рівнів абстракції, із яких потім вибудовуються значно складніші системи абстрактних наукових поглядів. Отже, для повноцінного методологічного дозрівання вченого-педагога необхідною є об'єктно-орієнтована траєкторія наукового пізнання.*

Найголовнішим критерієм сформованості філософсько-методологічної культури майбутнього доктора філософії є його стійке позитивне особистісне ставлення до неї як важливого елемента системи педагогічних цінностей. Також необхідними складовими тут необхідно розглядати фундаментальні знання з методології, зокрема, із філософської інтерпретації сутності пізнавального процесу, а також теоретичні і практичні уміння й навички проведення наукових досліджень.

Ознаками наявності у педагога філософсько-методологічної культури можуть бути:

- стійка зацікавленість до педагогічної діяльності;
- прагнення до творчої, інноваційної педагогічної діяльності;
- сформована мотивація до професійного зростання;
- гуманістична спрямованість педагога;
- володіння комунікативними навичками, використання сучасних стилів спілкування під час педагогічної взаємодії.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Формування філософсько-методологічної культури у майбутніх докторів філософії є важливим чинником їх професійного становлення. Застосування філософії як підґрунтя для знання і розуміння методологічних принципів, методів і прийомів сприяє генеруванню умінь виокремлювати і аналізувати наукову проблему, проектувати науково-дослідницьку діяльність на основі оптимального вибору сучасних методів наукового пізнання.

Філософсько-методологічна культура реалізовується під час інноваційної науково-педагогічної діяльності викладачів. За таких умов зростає актуальність їх дослідницько-пошукової роботи, а тому проведення наукових досліджень стає важливим чинником формування творчої особистості педагога.

У зв'язку з цим існує потреба подальшого наукового пошуку щодо проблем теоретичного обґрунтування особливостей впливу філософсько-методологічної культури науково-педагогічних працівників на якість викладання ними навчальних дисциплін, розвитку теорії та філософії освіти тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Олійник І. В. До проблеми формування методологічної культури у майбутніх докторів філософії. Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та науковців, м. Дніпро, 19 березня 2020 р. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 236 с.
3. Дубасенюк О. А. Формування методологічної культури молодого дослідника у процесі його наукового становлення у сфері педагогіки. Професійна освіта: педагогіка і психологія / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Ченстохова–Київ, 2009. Вип. XI. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/8465/1/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%B8.pdf> (дата звернення: 25.08.2021).
4. Федорова І. І. Філософська культура – гуманізуюча складова університетської освіти за умов глобалізаційних трансформацій суспільства. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2016. Вип. 3 (48) С. 79–86. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25433/1/FPP2016-3_10Fedorova.pdf (дата звернення: 26.08.2021).
5. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 1 (11). С. 31–44.
6. Кабанов П. Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога. Томск : Изд-во ТГУ, 1999. 140 с.
7. Добринская Е. И. Философско-методологическая культура как фактор развития профессиональной компетентности специалиста. Функциональная неграмотность и профессиональная некомпетентность как факторы риска современной цивилизации и роль непрерывного образования взрослых в их преодолении : тезисы к семинару, г. Ленинград, 25–29 июня 1990 г. / под ред. В. Г. Онушкина. Ленинград, 1990, 124 с.
8. Доброродний Д. Г. Философско-методологическая рефлексия как фактор развития интеллектуальной культуры (на примере науки). Интеллектуальная культура Беларуси : истоки, традиции, методология исследования : материалы Первой междунар. науч. конф., г. Минск, 13–14 ноября 2014 г. Минск : Право и экономика, 2015. 542 с.
9. Ничкало Н. Методологічне дозрівання в наукових пошуках: теорія і практика. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/711278/1/68%20\(2\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/711278/1/68%20(2).pdf) (дата звернення: 28.08.2021).

REFERENCES

1. Entsyklopediia osvity. (2008). Akademiia ped. nauk Ukrainy, Kyiv : Yurinkom Inter, 1040.
2. Oliinyk I.V. (2020) Do problemy formuvannia metodolohichnoi kultury u maibutnikh doktoriv filosofii. Suchasna vyshcha osvita: perspektyvni ta priorytetni napriamy naukovykh doslidzhen : proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 236.
3. Dubaseniuk O.A. (2009) Formuvannia metodolohichnoi kultury molodoho doslidnyka u protsesi yoho naukovooho stanovlennia u sferi pedahohiky. Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia – Professional education: pedagogy and psychology, Chenstokhova–Kyiv, issue XI. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/8465/1/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%B8.pdf> (data zvernennia: 25.08.2021).
4. Fedorova I.I. (2016) Filsofska kultura – humanizuiucha skladova universytetskoii osvity za umov hlobalizatsiinykh transformatsii suspilstva. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika – Philosophy. Psychology. Pedagogy, issue 3(48), 79–86. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25433/1/FPP2016-3_10Fedorova.pdf (data zvernennia: 26.08.2021).
5. Shevchuk R. M. (2016) Metodolohiia naukovooho piznannia: vid yavyshcha do sutnosti. Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law, issue 1(11), 31–44.

6. Kabanov P.G. (1999) Voprosy sovershenstvovaniya metodologicheskoy kul'tury pedagoga. Tomsk : Izd-vo TGU, 140.
7. Dobrinskaja E.I. (1990) Filososfsko-metodologicheskaja kul'tura kak faktor razvitija professional'noj kompetentnosti specialista / Funkcional'naja negramotnost' i professional'naja nekompetentnost' kak faktory riska sovremennoj civilizacii i rol' nepreryvnogo obrazovaniya vzroslyh v ih preodolenii : Abstracts of Papers, Leningrad, 124.
8. Dobrorodnij D. G. (2015) Filososfsko-metodologicheskaja refleksija kak faktor razvitija intelektual'noj kul'tury (na primere nauki). Intellektual'naja kul'tura Belarusi : istoki, tradicii, metodologija issledovaniya : proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference, Minsk : Pravo i jekonomika, 2015. 542.
9. Nychkalo N. Metodolohichne dozrivannia v naukovykh poshukakh: teoriia i praktyka. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/711278/1/68%20\(2\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/711278/1/68%20(2).pdf) (data zvernennia: 28.08.2021).